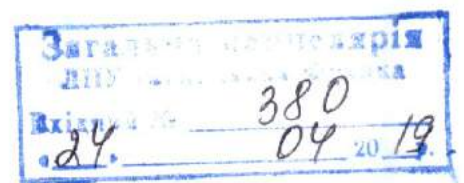

Відзив
офіційного опонента на дисертацію
Бліхар Мирослави Петрівни
«Духовні цінності студентської молоді
в сучасному українському суспільстві»,
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність дисертаційної теми. Кандидатська дисертація М. П. Бліхар є, на мій погляд, актуальним науковим дослідженням, яке присвячено нетривіальним на сьогодні виявам феномену духовності. Кон'юнктура останнього в сучасних публічних і наукових дискурсах, як відомо, стрімко зростає. Деякі аналітики навіть підкреслюють, що духовність нині набула ознаки світового "мегатренду", якій скрізь швидко поширюється. Тому не дивно, що зараз у соціогуманітарних науках стали уважніше придивлятися до змісту сучасної духовності, її генези, форм вияву і впливу на ментальність і поведінку людей. Фундаментальною складовою духовності виступають духовні цінності, які в цілому надають їй сенс, спрямованість і креативність. Звідси вивчення потенціалу духовності неодмінно пов'язується із дослідженням ментально-сміслової енергетики самих духовних цінностей. У зв'язку з тим, що в даній дисертації в центрі уваги перебуває група студентської молоді, то стан духовності цієї групи можна з'ясувати на підставі характеру її духовних цінностей.

Проте тут виникає багато питань теоретико-методологічного та емпірико-дослідницького штибу. Наприклад, як сьогодні в соціології ідентифікується концепт цінностей, як він операціоналізується, а що таке духовні цінності, як вони формуються, який мають вияв і вплив у житті той же студентської молоді тощо. Відповіді на зазначені питання мають, зрозуміло, і практичну перспективу: соціологічні дослідження показують механізм і чинники формування духовних цінностей студентської молоді, їх динаміку, функціонування і відповідні наслідки, що так чи так мають прояв у індивідуальному і публічному житті нашої молоді. Адекватні управлінські рішення практичних проблем у цьому плані, а також цілеспрямована та активна молодіжна політика можуть, безумовно, сприяти формуванню належних духовної цінностей у молодіжному середовищі, зростанню його духовної сфери.

Метою даного дисертаційного дослідження є соціологічна концептуалізація духовних цінностей студентської молоді в умовах сучасного українського соціуму. Реалізація даної мети передбачає розв'язання низки дослідницьких завдань, серед яких виділяються наступні: дослідити традиції інтерпретації поняття “цінність” у соціогуманітарних науках; здійснити систематизацію основних концептуальних підходів до інтерпретації цінностей в соціології; проаналізувати проблематику ціннісної зміни з урахуванням особливостей глобалізаційного і трансформаційного процесу в сучасному суспільстві; охарактеризувати поняття “духовність” та виявити його значення для аналітики духовних цінностей в соціологічному вимірі; сформулювати авторське визначення поняття “духовні цінності” на основі систематизації та узагальнення наявних теоретичних підходів та парадигм; з'ясувати наявний стан досліджень духовних цінностей сучасного українського студентства; дослідити на емпіричному рівні ціннісні пріоритети студентської молоді ВНЗ з урахуванням духовної складової; визначити чинники, які впливають на формування та становлення духовних цінностей в навчально-виховному процесі.

Вважаю, що задум авторки дисертації – здійснити соціологічну концептуалізацію духовних цінностей студентської молоді в умовах сучасного українського соціуму і за допомогою відповідних емпіричних досліджень розв'язати поставлені дослідницькі завдання – заслуговує цілковитої підтримки. Тим паче, що відповідні напрацювання і висновки дисертаційного дослідження поширюють наукові уявлення про духовні цінності нашої студентської молоді і можуть слугувати підставою для розробки програм подальшого соціологічного вивчення шляхів її духовного зростання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дисертаційного дослідження. В цілому зміст даної дисертаційної роботи свідчить про те, що авторка добре розуміється на теорії, методології та методах вивчення проблеми, яку досліджує. Наукові положення, що висунуті в даній дисертації, базуються на поглибленій аналітиці традиційних і новітніх наукових підходів до стану і проблемних питань духовних цінностей нашої студентської молоді. Вважаю, що комплексне соціологічне дослідження духовних цінностей студентської молоді є одним із перших у вітчизняній соціології. Завдяки використанню і критичного переосмислення широкого поля наукових джерел, аналізу даних проведених емпіричних соціологічних досліджень М. П. Бліхар отримала науково обґрунтовані

результати, які дійсно поширюють соціологічні уявлення про особливості формування і реалізації духовних цінностей у студентському середовищі.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та додатків. Текст дисертації оформлено до встановлених нормативних вимог, що дозволяє чітко фіксувати нетривіальний підхід авторки до проблемного поля феномену духовності. Дисертація, на мій погляд, структурно адекватно побудована, викладання її змісту здійснюється грамотно, логічно, професійно.

У першому розділі дисертації *“Теоретико-методологічні засади дослідження цінностей”* розглянуті розробки щодо ціннісної проблематики в соціогуманітарних науках, насамперед, у філософії, культурології, психології та соціології. На думку дисертантки, у філософії переважає абстрактно-узагальнюючий підхід до розуміння цінностей, де увага зосереджена переважно на загальнолюдських цінностях. У межах культурології акцентуються цінності, в першу чергу, регіональних або локальних культур.

У межах соціології, як вважає дисертантка, здійснюється комплексний розгляд цінностей у всіх сферах їхнього функціонування, що не є характерним для більшості соціогуманітарних наук. Окрім того, соціологічний аналіз цінностей здійснюється на 4-х рівнях: мікро-, мезо-, макро- і мегарівнях. На цих рівнях виступають, відповідно, такі суб'єкти чи носії цінностей, як особистість, соціальна група/спільнота, суспільство, людство.

У зв'язку з тим, що соціологія є мультипарадигмальною наукою, то дисертантка намагається розглянути ціннісну проблематику з урахуванням певних наукових метапарадигм, парадигм, напрямків, теорій і концепцій. У цьому плані залучаються відповідні розробки Г. Зборовського, П. Штомпки.

В умовах глобалізації, технізації світу, стрімких політичних та економічних трансформацій і змін ціннісна проблематика загострюється. Звідси стає дуже потрібними грамотні діагностика і прогностика цього загострення. Однак в цьому відношенні зустрічається багато перепон. Одна з них стосується самого концепту *“цінність”*. У науковій літературі існує не одна сотня визначень цього концепту. Тобто в соціогуманітарних науках він характеризується неоднозначністю. Ця неоднозначність має місце і в соціологічній науці. Колись її класики М. Вебер і Е. Дюркгайм, як зазначається в дисертації, не змогли дати чіткої дефініції цінностей.

Пізніше в працях Ф. Знанецького, П. Сорокіна, Т. Парсонса, Р. Мертона визначення цінностей також переважно розрізнялись між собою. Сьогоднішні дослідники (Г. Гофстеде, Р. Інгларт, Ф. Тромпенаарса та ін.) теж користуються різними дефініціями цінностей. Такий різнобій, зрозуміло, заважає конструктивній розробці ціннісної проблематики, адекватному дослідженню сучасних ціннісних змін, з'ясуванню раціонального балансу ціннісного консенсусу і ціннісного диссенсусу. Вихід із даної ситуації потрібно, мабуть, пов'язувати з набуттям концептом "цінність" твердого міждисциплінарного статусу. Тоді, досліджуючи духовні цінності, соціологія може повністю легітимно і обґрунтовано використовувати відповідні напрацювання інших соціогуманітарних наук (філософії, культурології, психології тощо).

У другому розділі: *"Духовні цінності як об'єкт соціологічного аналізу"* основна увага приділена розгляду поняття "духовні цінності". На основі структурно-функціональної парадигми розглянути основні функції, які виконують духовні цінності в сучасному суспільстві. В дисертації стверджується багатосмислова природа духовних цінностей. Вони розглядаються як продукт людської діяльності; це свого роду орієнтири, які визначають сенс існування людини, соціальної групи, суспільства; вони невіддільні від нормативно-моральної регуляції людської поведінки та міжлюдських стосунків; це вершинні досягнення людства і у цьому проявляється їх інтегративне значення у конструюванні взірцевої соціальної реальності; духовні цінності виступають як внутрішні переконання, як результат довготривалої соціалізації та виховання людини у певному соціокультурному середовищі.

У даному розділі також аналізуються результати експертного опитування (2012 р.) представників сфери освіти (професори, доценти, старші викладачі, асистенти Львівських ВНЗ) і представників релігійної сфери (священники, дяки, катехити, студенти-семінаристи Львівської духовної семінарії Святого Духа). Загалом було опитано 90 експертів. Усі експертні визначення дисертантка поділила за певними критеріями: духовна цінність – це особиста риса, діяльність (продукт діяльності, поведінка); регулююча норма; життєве кредо (принцип); ставлення та життєвий дороговказ; як духовний світ людини; культурна складова, засіб виховання; надбання людства. За результатами експертного опитування в дисертації виділяється

п'ять вимірів духовних цінностей: особистісний, груповий, діяльнісно-нормативний, світоглядний та цивілізаційно-культурний.

На погляд дисертантки, духовні цінності – це свого роду внутрішні якості людини, які співвідносяться з загальнолюдськими цінностями, знаходять свій вияв у значущих життєвих ситуаціях. У цілому духовні цінності, за авторським визначенням, є системою, яка складається з принципів, норм, переконань, ідей, що спонукають людину до самовдосконалення, креативної світоглядно-діяльної активності, спрямованої на творення власної життєвої позиції, власного соціального простору в межах позаособистісного духовного середовища на засадах культурно-цивілізаційного поступу людства.

Отже, духовні цінності є багатозначним і багатомірним феноменом. Авторська класифікація передбачає виділення духовних цінностей особистого порядку, духовних цінностей групового порядку, суспільно значущі та загальнолюдські духовні цінності з урахуванням мікро-, мезо-, макро- та мегарівневих чинників.

У третьому розділі *“Духовні цінності сучасної студентської молоді”* (на прикладі вищих навчальних закладів м. Львова) здійснено опис, аналіз та інтерпретація даних, отриманих авторкою дисертації у результаті проведення низки емпіричних досліджень щодо ціннісних пріоритетів студентства. Крім того, визначено перспектива та шляхи впровадження відповідних практичних заходів щодо формування належної духовності студентів у вищих навчальних закладах сучасної України.

Проведені соціологічні дослідження серед студентської молоді м. Львова засвідчили достатньо високі показники занепокоєності низьким рівнем духовності в суспільстві. Було також з'ясовано, що студенти найбільше цінують чесність, відданість, вірність, доброту і щирість. Водночас найбільш неприйнятними рисами виявились підступність, лицемірство, брехня та самолюбство. Для досягнення успіху в житті опитана молодь розраховує на власний інтелект і здібності, професіоналізм, освіченість та ділові якості. За оцінками студентів, сучасному українському суспільству потрібні компетентні, креативні люди з високодуховними ідеалами. Під духовністю вони розуміють внутрішній світ людини, стан душі та внутрішню гармонію, а також розглядають її як сукупність моральних і культурних поглядів.

У трактуванні змісту поняття “духовні цінності” опитані студенти були менш одноставними. Для одних духовні цінності – це внутрішні якості особи, що впливають на її поведінку (особистісний вимір), для інших – це зіставлення своїх орієнтирів з Божим промислом і Божими заповідями, а також дотримання моральних норм (діяльнісно-нормативний вимір). Дещо менше студентів у зміст поняття “духовні цінності” вкладають чесноти, що набуті життєвим досвідом і проявляються в повсякденному людському житті (світоглядний вимір).

Найважливішими цінностями опитаного студентства є “здоров’я”, “сімейне благополуччя”, “самовдосконалення і саморозвиток”, “вірні та надійні друзі”; найменш важливими – “високе службове і громадське становище”, “участь у громадському житті, у вирішенні суспільних проблем”.

На думку опитаних експертів і самих студентів, найбільший вплив на розвиток духовних цінностей студентської молоді мають: сім’я, сама людина, друзі (товариші), кохана людина, Інтернет і соціальні мережі, а також навчальний заклад і релігія. Водночас громадські та молодіжні організації, держава, куратор (наставник) групи, як вважають експерти і студенти, показують надто низький рівень свого впливу на духовне зростання студентської молоді.

Спираючись на результати опитування студентів Львівських ВНЗ, дисертантка пропонує типологію особистості щодо зацікавленості проблемами духовності. В цьому плані виділено “духовно активний”, “потенційно-духовний” і “духовно-пасивний” типи особистості. Духовно-активний тип особистості найбільш представлений серед студентів Українського католицького університету, а серед студентів Львівського національного університету імені Івана Франка і Національного університету “Львівська політехніка” виявилось найбільше репрезентантів потенційно-духовного типу особистості.

За результатами емпіричного дослідження також встановлено, що студентська молодь визнає вагомий вплив середовища ВНЗ на формування їхніх духовних цінностей. Визначено роль і завдань викладачів, кураторів груп, а також інших чинників середовища ВНЗ у процесі формування духовності студентської молоді. Загалом у сучасних умовах середовище ВНЗ дійсно виступає одним із визначальних чинників духовного зростання студентства. Водночас дисертантка звертає увагу на

можливі перешкоди на цьому шляху, визначає також відповідні заходи і форми роботи щодо належного впливу на духовний розвиток студентської молоді.

Тема даного дисертаційного дослідження має зв'язок з науковими програмами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка “Скерованість та динаміка змін в сучасному українському суспільстві” (номер державної реєстрації №0114U004137), в якому авторка дисертації брала участь як виконавець.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження. Напрацювання та висновки даного дисертаційного дослідження розширюють можливості соціологічного вивчення питань духовності та духовних цінностей українського студентства і можуть бути використані: а) науковцями в науково-дослідній роботі для подальших досліджень зазначеної проблематики; б) органами державного управління та громадським сектором для розробки державних і освітніх концепцій, стратегій, програм, спрямованих на розвиток духовності молоді, в тому числі й студентської; в) керівництвом навчальних закладів для планування та організації виховної роботи з академічною групою; г) викладачами для створення спецкурсів, орієнтованих на розвиток духовності студентів, а також для розробки та викладання таких навчальних дисциплін, як “Соціологія освіти”, “Соціологія духовності”, “Соціологія цінностей”, “Соціологія моралі”, “Соціологія повсякденного життя” та ін.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлено в 35 публікаціях, із них 9 статей – у збірниках, які входять до переліку видань, що затвердженні МОН України як фахові з соціології, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, 5 статей – в інших виданнях та 19 тез доповідей – у збірниках конференцій, форумів, конгресів.

Отримані наукові результати повністю відповідають заявленій спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. У тексті автореферату відображені основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого дисертаційного дослідження. На мій погляд, теоретичні напрацювання авторки дисертації, результати проведених нею емпіричних соціологічних досліджень пройшли належну апробацію

у відповідних наукових публікаціях, а також у доповідях на конференціях, форумах, конгресах.

Разом з тим по дисертаційній роботі слід зробити деякі зауваження, побажання щодо подальшого вивчення феномену духовності та духовних цінностей:

(1) У тексті дисертації зустрічаються деякі редакційні та стилістичні огріхи (с. 25, 82, 113, 137). Окремі словосполучення, наприклад, “сутність поняття”, важко сприймаються за їх змістом і сенсом. Окрім того, таку тезу, як “Духовність є основою духовного світу особистості” або питання “Наскільки цінними особисто для Вас є наступні цінності?” можна, мабуть, визначити як тавтологію.

(2) На мій погляд, визначення об’єкта дисертаційного дослідження потребує деякого уточнення. Мабуть, все-таки об’єктом даного дослідження виступає сама сучасне студентська молодь (с. 19).

(3) У структурі авторської класифікації духовних цінностей представлено духовні цінності групового порядку і суспільно значущі цінності. У науковій літературі групові і суспільно значущі цінності позначаються інколи однаково як соціальні цінності. Тому, щоб більш виразно означити різницю між духовними цінностями групового порядку і суспільно значущими цінностями, пропоную назвати останні просто – соціетальні духовні цінності або духовні цінності соціетального порядку. А яка думка щодо цього у дисертантки?

(4) Складається враження, що авторка дисертації використовує терміни “рівень” і “вимір” ідентично (с. 158). Але відомо, що термін “рівень” пов’язується, як правило, з вертикальною градацією, а термін “вимір” – із горизонтальною.

А яка думка дисертантки з цього приводу?

(5) На мій погляд, у дисертації правильно ставиться питання про зв’язок духовності (духовних цінностей) із духовними практиками, які так чи так відбуваються в сфері повсякденного життя і обумовлюють той чи інший рівень духовності людей. А як на думку дисертантки, чи може усе це створювати певну духовну ситуацію в місті, державі, суспільстві? І що означає за змістом і сенсом сам концепт “духовна ситуація”?

(6) Авторська типологія особистості щодо зацікавленості проблемами духовності є цікавою і обґрунтованою. Тим не менш, виникає питання, наприклад, про духовно-активний тип особистості: який характер має цей тип особистості за процедурою локус-контролю? Це питання стосується і інших типів особистості – потенційно-духовного і духовно-пасивного. Вони хто переважно – інтерналі чи екстернали?

Перелічені зауваження і запитання не можуть розглядатися як суттєві недоліки даної дисертації, яка в цілому відповідає сучасному рівню соціологічної науки, є завершеною науково-дослідною працею. В ній дійсно отримано вагомі наукові результати, що дає підстави для її високої оцінки.

Наукова обґрунтованість, теоретична і практична значущість отриманих результатів дозволяють зробити висновок, що дисертація "*Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві*" вирішує заявлені наукові завдання і суттєво розширює наукові уявлення про зазначений феномен, а також відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами). Це дає підстави для того, щоб рекомендувати присудження *Бліхар Мірославі Петрівні* наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент,

головний науковий співробітник
Інституту соціології НАН України,
доктор філософських наук, професор

А. О. Ручка

